

ŠTĚDROVEČERNÍ RITUÁLY V RODINÁCH ŽÁKŮ 3. A 4. TŘÍD

CHRISTMAS EVE RITUALS IN THE FAMILIES OF THIRD AND FOURTH GRADE PUPILS

GABRIELA GERŠLOVÁ, SANDRA SODOMKOVÁ,
KLÁRA BARTOŠÍKOVÁ, MARTIN POLÁCH,
JAN ZÁVĚŠICKÝ, JAKUB SKOPAL, ŠTĚPÁN FRAIS

Abstrakt

Předložený text popisuje výsledky kvalitativní výzkumné sondy, která se zaměřovala na jeden specifický obsah rodinné výchovy, konkrétně pak na to, jak žáci třetích a čtvrtých tříd základních škol popisují Štědrý večer ve své rodině a proces předávání dárků. Na základě našeho šetření, jehož se účastnilo 62 respondentů, prezentujeme, jakým způsobem žáci vysvětlují objevení dárků pod stromkem, a zachycují následující procesy jejich předávání a rozbalování. V důsledku toho můžeme konstatovat, že Štědrý den je vystavěn na dvou typech rituálů, které děti již v tomto věku začínají samy reprodukovat.

Klíčová slova

rituály, Vánoce, tradice, rodina

Abstract

This paper describes the results of a qualitative research study that examined how third and fourth grade pupils describe Christmas Eve in their families and its relation to the gift giving process. Relying on data gathered from 62 respondents, the paper presents how pupils explain the appearance of gifts under the Christmas tree and perceive the subsequent processes of gift exchange and unboxing. In consequence, we propose that Christmas Eve is based on two rituals which pupils start to reproduce even at this early age.

Keywords

rituals, Christmas, tradition, family

Úvod

Vánoce patří vedle Velikonoc k nejvýznamnějším křesťanským svátkům. Jejich tradice sahá až do dob samého zrodu křesťanství, a někdy bývá dokonce spojována s obdobím předkřesťanským a oslavami zimního slunovratu (Florec, 2001). V dnešním sekularizovaném světě se sice mohou křesťanské tradice a zvyky z rodinných vánočních rituálů vytrácet, Vánoce však přesto zůstávají mimořádným a svým charakterem specifickým obdobím roku. Jistě bychom se shodli na tom, že pro koho mají Vánoce to největší kouzlo, jsou děti. V tomto textu proto pojednáváme o tom, jak Vánoce, konkrétně pak Štědrý večer a jeho průběh, popisují děti, které navštěvují třetí a čtvrté třídy základních škol. V důsledku toho poukazujeme na to, jakou podobu má rodinná výchova ve specifickém kontextu Vánoc.

Štědrý den jako pevně daný řád

Přestože je 24. prosinec v podstatě teprve předvečerem vánočních svátků, dnem, kdy mají vrcholit přípravy následujících křesťanských oslav Narození Páně, často je právě tento den chápán jako určitý vrchol celého vánočního období. Význam tohoto dne zdůrazňuje například Možný (1990), když konstatuje, že právě 24. prosinec je dnem jedinečným a ve své podstatě neopakovatelným. Současně přitom dodává, že se jedná o den, který je výrazně spjat s určitým zavedeným pořádkem činností, a má tedy svůj pevně daný řád. Pevnou organizaci Štědrého dne zdůrazňuje také Zíbrt (2006), který poukazuje na to, že se jedná o den svou podstatou hektický, neboť v tento den mají všichni členové rodiny mnoho práce a povinností. Skladbu dne totiž utváří řada nezbytných činností předvečerních příprav, kam spadá například příprava večeře, případně také úklid, balení posledních dárků apod.

Stejně tak ale celý den prostupují aktivity svou podstatou slavnostní či sváteční, jež jsou každoročně začleněny do programu Štědrého dne. Rodiny chodí na společné procházky, navštěvují kostely a dívají se na doposud neúplné jesličky a podobně. Štědrý den provází také řada zvyků a pověr. Přes den se například nesmí zametat a vynášet z domu odpadky a smetí, protože by bylo údajně vymeteno také štěstí, které se doma vyskytuje. Asi nejvíce se jich váže k samotné štedrovečerní večeři, jíž by se měl účastnit sudý počet strážníků, který je případně kompenzován alespoň prázdňím talířem pro nečekaného pocestného. Pod talíř se umísťují rybí šupinky, které mají po lokaci do peněženky zajistit finanční prosperitu pro celý příští rok. Od stolu se samozřejmě nesmí vstávat a odcházet, a to až do skončení večeře. Ve shodě se Zíbrtem (2006) tedy můžeme konstatovat, že nikdy jindy se v českých domácnostech tolik nekouzlí jako právě na Štědrý večer.

Vzhledem k závazné povaze těchto aktivit, které mají pevně daný sled i průběh, můžeme Štědrý večer chápat jako poslušnost rituálů, o nichž Kaščák (2009, s. 38) hovoří jako o komplexu „závažných aktivit, který svou legitimitu čerpá z tradície, a preto nepotrebuje racionalizáciu (...). Účastník rituálu sa tak nachádza v situácii, keď sú stanovené relatívne pevné interakčné rámce, keď je stanovená jasná vzťahová štruktúra a keď sú predvolené obsahy interakcií.“ Slovy téhož autora tedy můžeme říci, že Štědrý den a Štědrý večer mají podobu určitého ritualizovaného příběhu, jenž je v jednotlivých domácnostech každoročně rekonstruován. V tomto textu se proto podíváme, jak jednu z epizod tohoto příběhu popisují samy děti, jež navštěvují třetí a čtvrtou třídu základní školy.

Metodologie

V rámci předložené výzkumné sondy jsme si položili otázku: Jak žáci třetích a čtvrtých tříd základní školy popisují štědrovečerní nadílku ve své rodině? Výběru tématu mimo jiné napomohlo také plánované období sběru dat, které spadalo již do času adventu. Výběr období pro sběr dat jsme ve vztahu k otázce považovali za velice důležitý. Předpokládali jsme, že v jiném ročním období by děti nemusely být motivované se tomuto tématu věnovat a přemýšlet nad ním. Poněkud jsme se obávali toho, že se žáků ptáme na události téměř rok staré, a proto pro ně bude obtížné se na ně rozpomenout. Sesbíraná data ale jasně ukázala, že bez ohledu na stáří prožitých událostí je žáci dokáží popsat velmi detailně, což samo o sobě svědčí o významu Štědrého dne ve vzpomínkách dětí. Jak napovídá výzkumná otázka, výzkumnou sondu jsme koncipovali jako kvalitativní výzkumné šetření, jímž jsme se snažili zjistit, jak sami účastníci vnímají a vykreslují svůj žitý svět (Švaříček, Šeďová et al., 2007).

Respondenty našeho výzkumného šetření se stali žáci třetích a čtvrtých tříd základní školy. Při přípravě plánu sběru dat jsme přitom uvažovali nad tím, že vzhledem k věku dětí možná bude obtížné získat data, která budou pro zodpovězení naší výzkumné otázky dostačující. Rozhodli jsme se proto uspořádat sběr dat tak, abychom mohli oslovit celé školní třídy, s tím, že větší počet oslovených dětí by nám případně částečně kompenzoval kratší rozsah jednotlivých výpovědí. Výzkumný vzorek jsme pro naše šetření konstruovali jako dostupný (srov. Švaříček, Šeďová et al., 2007). Jeden z členů výzkumného týmu měl díky své matce učitelce možnost oslovit žáky větší městské školy nespécializovaného typu, kam jsme se vydali sběr dat uskutečnit.

Datový korpus jsme se rozhodli vytvořit na základě žákovských písemných prací. Žákům ve dvou třetích a dvou čtvrtých třídách jsme rozdali předtištěný arch s nadpisem *Jak u nás doma rozbalujeme dárky aneb Co se děje u stromečku.*

Pod nadpisem jsme pro žáky měli připraveny čtyři otázky, které zněly: Jak a kdy se dárky objevují pod stromečkem? Jak probíhá rozbalování dárků? Kdo rozdává dárky pod stromečkem? Co se u nás doma potom děje, když se všechny dárky rozbalí? Zaměřili jsme se jak na samotný akt rozbalování a rozdávání dárků pod stromečkem, tak také na situace, které předcházejí objevení vánočních dárků. Neopomenuli jsme ani další dění, které je se Štědrým večerem spojeno. Naším cílem bylo získat od dětí popisy děje Štědrého večera, které budou stimulovány výše uvedenými otázkami. Následně jsme na arch připravili široké řádky, na které žáci mohli psát. Na dolním okraji archu jsme položili ještě tři doplňující faktografické otázky, kde jsme se žáků ptali na pohlaví, kolik je jim let a kdo se u nich na Štědrý večer schází.

V rámci sběru dat se nám podařilo získat popisy celkem od 62 dětí, 28 chlapců a 34 děvčat. Veškeré získané výpovědi jsme doslovně, včetně veškerých pravopisných chyb, přepsali. Naše předpoklady ohledně délky získaných výpovědí se bohužel naplnily, jednotlivé popisy dění Štědrého večera jen zřídka přesáhly délku osmi vět či souvětí. Přesto ale bylo možné se získaným materiálem dále analyticky pracovat.

V rámci analýzy dat jsme použili metodu otevřeného kódování. Vzhledem k počtu členů našeho výzkumného týmu jsme se rozhodli zvýšit kvalitu kódování dat prostřednictvím dvojitého a trojitého kódování (Švaříček, Šedová at al., 2007, s. 42). Kódování probíhalo v první fázi společně – dohromady jsme hledali hranice informace, kterou by bylo vhodné opatřit kódem, a nacházeli jeho výstižné jméno. Po tomto „zácviku“ jsme se rozdělili do trojice a dvojic, rozdali si jednotlivé popisy získané od respondentů a taktáž data paralelně kodovali. Výsledné kódy jsme potom opět procházeli, hledali shody a znovu kodovali místa, která jsme interpretovali odlišně. Každá ze skupin následně vytvořila sadu kategorií, jež jsme v závěru slučovali a provazovali do příběhu opět v rámci celé sedmičlenné skupiny. Výsledný příběh v podstatě odpovídá schématu Štědrého večera – dárky se nejdřív za doprovodu různých rituálů a interpretací objevují pod stromkem, aby zde nakonec byly objeveny a rozbaleny a Štědrý večer se jejich prostřednictvím přehoupal do fáze pomalé antigradace.

Odkud dárky přicházejí

Štědrý večer je každoročně vytvářen závazným řádem událostí, mezi něž patří objevení vánočních dárků pod stromečkem a další rodinné tradice, které předcházejí aktu jejich rozbalování. Umístění dárků pod stromeček má v harmonogramu štedrovečerních aktivit u všech našich respondentů pevně dané místo, a to ať už se jedná o pevně dané místo z hlediska času: „*Doneše je ježíšek asi kolem 8 hodin*“ (dívká, popis 61) nebo svým umístěním mezi ostat-

ní události Štědrého dne. Jedná se přitom převážně o události sváteční, výjimečné, kam spadají především nejrůznější procházky či návštěvy kostela: „*Já a sestra jdeme s babičkou do kostela a máma, táta a starší sestra chystají večeři. Potom přijdeme domů a dárky jsou pod stromečkem*“ (dívka, popis 4), pouze mimořádně je objevení dárků rámováno domácími povinnostmi: „*Dárky se objeví po večeři a aš se umije nádobí*“ (chlapec, popis 22). Načasování objevení dárků na 24. prosince večer není nikterak překvapivé a objevilo se také téměř u všech našich respondentů vyjma tří chlapců, z nichž jeden nachází dárky pod stromkem již 24. prosince ráno, druhý někdy ráno a někdy až večer (jednalo se o jediný případ, kdy Štědrý večer nevykazoval známky určitého zavedeného scénáře) a třetí naopak až o den později – půlku dárků objevuje až 25. prosince ráno v punčoše, což ale také sám ve svém popisu ihned vysvětluje tím, že „*táta je američan*“ (chlapec, popis 38).

Z hlediska toho, jak se vlastně dárky pod stromečkem ocitají a kdo je tam přináší, obsahovaly žákovské popisy poměrně různorodé informace, které můžeme rozdělit do tří typů. Jedním z uvedených nositelů dárků se stal Ježíšek: „*Dává je tam ježíšek*“ (chlapec, popis 28), „*Dárky se objevují s pomocí ježíška*“ (chlapec, popis 61), u něhož některé děti doplňovaly také způsob přepravy: „*Pod stromečkem se dárky objevují tak že tam Ježíšek přiletí a dá je tam*“ (chlapec, popis 48), „*U nás doma to probíhá že my rodiče přemluvíme aby zavolali ježíškovi a přinesl dárky a my deme do koupelny a Ježíšek přijde do pokoje a máma jde zavřít balkon*“ (dívka, popis 44). Zdůrazňována byla také jeho nespátřitelnost, která k předávání dárků patří: „*Ježíšek je přinese když ho nevidím*“ (dívka, popis 20). Zajímavé je, že na Ježíška věřící děti mezi našimi respondenty byly pouze osmileté. Mezi dětmi, které již překročily práh devátého roku – i když byly ze stejné třídy jako děti osmileté – se již Ježíšek jako nositel neobjeoval. Žádnou roli oproti tomu nehrálo například to, zda respondenti mají staršího sourozence, který by jim mohl prozradit, kdo dárky pod stromek nosí.

Nejpočetnější skupina našich dětských respondentů však vypovídá o určitém samovolném objevení dárků. Dárky se zkrátka pod stromečkem objevují, přičemž původce děje je zamčen: „*Dárky se pod stromečkem objevují po večeři*“ (dívka, popis 7), „*Necháme otevřené okno a potom deme jíst a potom zacinká nebo zhasne svíčka objeví se sami od sebe*“ (chlapec, popis 6). Domníváme se, že tento hojně zastoupený popis, v němž absentuje ten, kdo dárky předává, může vypovídat o určitém stadiu nerozhodnosti mezi reálným stavem věcí, v němž se děti nacházejí. Na jednu stranu již nejsou přesvědčeny o tom, že by dárky rozdával právě Ježíšek, na druhou stranu zatím nemají ověřeno, že by dárky po stromek dávali rodiče. Dosavadní nedůvěra k tomu, že nositeli dárků jsou sami rodiče, může také úzce souviset s úspěšností evokace pocitu vánoční mystiky, kdy se samy od sebe dějí nevysvětlitelné věci, jako je zhasnutí svíčky (viz předcházející výňatek), nebo s maskovacími strategiemi rodičů, kteří jsou dětmi vidět pouze při signalizaci příchodu dárků,

ale nikoli při jejich samotném přenášení pod stromek: „*Když dovečeříme tak táta vztoupí do dveří a zazvoní na zvoneček, a když tam přijdu já tak tam jsou všechny dárky*“ (dívka, popis 9).

Vedle zamlčeného nositele se na druhou stranu můžeme setkat také s jejich multiplicitou. V tomto případě nosí dárky jak rodinní příslušníci, tak sám Ježíšek: „*Všichni je dají i Ježíšek*“ (chlapec, popis 54). Tím se již pomalu přesouváme k poslednímu typu.

Třetí skupina respondentů je již ve stavu předávacího prozření – ví, že dárky nadělují rodiče, případně další rodinní příslušníci: „*My dem ven s tetou a tata a mama na chysta večeri a dárky*“ (dívka, popis 25), „*Dá je tam táta a máma a babička a děda*“ (chlapec, popis 60). Zajímavé je, že ve chvíli, kdy již děti ví, jak se věci mají, rozhoduje se řada z nich setrvat v roli nevědoucích a některé aspekty předávání prozatím nechat nevysvětlené: „*My vždycky deme do pokoje zazvoní zvonek a mamka řekne slyšíte ten zvonek a všichni valíme do obýváku a tam leží kupa dárků. já nevím jak to dělá ta mamka ale aspoň mám překvapení*“ (dívka, popis 62). Některé děti dokonce naopak v roli nevědomých zkoušejí nechat své rodiče: „*Dárky se oběví když se rodiče koukají jestli jsou dárky pod stromečkem (nosí je tam) Ale nemisleteš že si necháme zkrátit v. atmosféru*“ (dívka, popis 28). Můžeme tedy konstatovat, že ve chvíli, když již děti přicházejí na to, kdo jim dárky pod stromeček umisťuje, snaží se současně pocít určitého tajemství, v němž pro ně spočívá vánoční atmosféra, co nejdéle uchovat.

V rámci našeho datového souboru jsme se pouze jednou setkali s tím, že by se na obdarovávání taktéž podílel sám dětský respondent: „*Mama a já dáváme dárky*“ (chlapec, popis 48). Potenciálním důvodem může být skutečnost, že se jedná o neúplnou rodinu, v níž je pouze chlapec a jeho matka, a ve které tedy obdarovávání maminky v podstatě zůstává právě na dětském respondentovi.

Jak jsme již naznačili, důležitým momentem je také signalizace příchodu dárků. Ta bývá v rodinách rozdílná, avšak můžeme uvést, že jednoznačně nejčastější signalizací je v českých rodinách zazvonění zvonečku, jak uvádí například Herynek (2005) a dokládají také ukázky z našich dat. V některých případech se rodičům podaří oznámit příchod dárků takovým způsobem, že děti netuší, kdo jej signalizuje (viz některé z výše uvedených datových úryvků). V jiných případech jsou děti přizvány do samotného aktu signalizace a aktivně se jej účastní: „*My všichni štědrovečerní večeri dojíme a zazvoníme na zvoneček a dárky jsou pod stromečkem*“ (dívka, popis 10). Jedná se přitom zásadně o děti, které si již jsou vědomy toho, kdo dárky přináší, a mohou se tak samy aktivně podílet na reprodukci vánočních mikrorituálů.

Mohli bychom tedy říci, že děti z našeho vzorku z větší části stále věří na vánoční mystiku, a pokud na ni již nevěří, stejně si uvědomují magičnost vánočního okamžiku, jeho význam a jedinečnost, na jejímž vytváření se následně mohou samy podílet tím, že nadále udržují rodiče a okolí v pře-

svědčení, že stále věří, nebo samotným vstupem do specifických vánočních rituálů, jež jsou s předáváním dárků spojeny.

Když se dárky rozbalují

Vrcholem Štědrého večera mohou být pro mnohé právě dárky, jejich rozdávání a rozbalování. Na základě našich dat nejsme schopni říci, zda děti právě tuto fázi vnímají jako vyvrcholení večera, nicméně můžeme popsat, jakou podobu tento proces v rodinách našich respondentů má.

Co se týká procesu rozdávání dárků zpod stromečku, můžeme uvést dva základní ustálené scénáře. Pro velkou část z nich je přitom charakteristické, že ten, kdo doposud zůstal spíše v pasivní roli, se najednou přesouvá do role hlavní. Znamená to tedy, že zatímco fáze příprav a umístování dárků pod stromeček je parketou rodičů, na samotném rozdávání dárků se podílí zejména děti. V závislosti na počtu sourozenců dárky rozdává buď jednotlivec (naš respondent), který je zpravidla jedináček, případně má sourozence již dospělé nebo naopak zatím příliš malé: „*Já vždycky vlezu pod stromeček a rozdávám dárky podle jmen na dárků*“ (dívka, popis 10), „*Já tedy všem podám dárky*“ (chlapec, popis 9), nebo vícečlenná skupina, kterou vytvářejí všichni sourozenci, pokud ovšem opět nejsou již dospělí nebo příliš malí. Ve chvíli, kdy se na rozdávání spolupodílí více sourozenců, může pak takovéto rozbalování probíhat bez pevně rozdělených rozdávacích pravomocí: „*Dárky rozdáváme já a sestra*“ (dívka, popis 28), ale také manuálně, kdy na každém ze sourozenců spočívá určitá část úkolu: „*Já řeknu jméno a bratr mu to donese*“ (dívka, popis 23), „*Já s mladší sestrou podáváme dárky mámě, máma je očuchá a my je podáme tomu komu patří*“ (dívka, popis 4).

Na druhou stranu se objevuje scénář zapojující celou rodinu, v němž dárky rozdávají všichni, kteří jsou přítomni u stromečku: „*Všichni co jsou napsaní dole na papíře kromě psa*“ (dívka, popis 4), někdy dokonce včetně Ježíška: „*Dárky rozdává máma, táta, já i Ježíšek*“ (chlapec, popis 6). V tomto případě se pak nabízejí dvě varianty rozdávání – buďto si každý nachází svůj dárek, nebo každý zkrátka vezme jeden a předá jej tomu, komu je určen.

Z odpovědí bylo také možno vyzorovat, že svůj specifický řád má rozbalování samotné. Tato organizovanost se vztahuje buďto k pořadí, v němž jsou dárky rozbalovány: „*A až zazvoní zvoneček jdeme do obýváku. A pak jdu ke stromečku a čtu pro koho jaký dárek je. A pak rozbalujeme dárky od nejmenšího po největší*“ (chlapec, popis 59), nebo k pořadí aktérů, již se rozbalování ujímají. Rozbalování tak může probíhat jednak od nejmladšího člena k nejstaršímu: „*Já si rozbalím dárky pak máma a babička*“ (chlapec, popis 7), „*Já začnu pak brácha pak máma potom děda*“ (dívka, popis 24), nebo naopak od nejstaršího člena rodiny k nejmladšímu: „*Každý si vytáhne svůj dárek a rozbalí si ho od nejstarší. po*

nejmlad.“ (chlapec, popis 38). Zhruba ve stejném zastoupení se v rámci rozbalování objevují postupy kolektivního rozbalování, kterými chápeme to, že zatímco jeden z členů rodiny rozbaluje, ostatní ho sledují: „*Já vždycky najdu svůj dárek rozbalím ho všichni si ho prohlédnou a vezmem zase jiný dárek. Třeba mamčin*“ (dívka, popis 57), a rozbalování společného, kdy rodinní členové své dárky rozbalují paralelně: „*A potom je rozbalujeme zároveň*“ (dívka, popis 39). Můžeme tedy říci, že předávání dárků má plno různých podob a scénářů. Pokud se však rodina pro některý z nich rozhodne, stává se poměrně závazným a konstantním postupem, v němž děti zpravidla hrají jednu z důležitých rolí.

Mezi nejobvyklejší činnosti, které děti provádějí po rozbalení dárků, patří jednoznačně hra, již zmiňuje téměř polovina všech našich respondentů, kteří uvádějí odpovědi: „*Hrajeme si z téma dárkama*“ (dívka, popis 22), „*Hrajeme si s tím co jsme dostali*“ (dívka, popis 28), „*Hrajeme si s dárkami co sme dostali*“ (chlapec, popis 54). Děti tak reagují na naši otázku, co se děje, když se dárky rozbalí. Tato povaha odpovědi jasně napovídá, že dárky jsou u dětí výrazně ztotožněny právě s hračkami – jiný typ dárků nebyl v popisu aktivit následujících po rozbalování dárků zmíněn. Zaujalo nás, že vedle toho děti věnují čas také kontrole kvality dárků, aby z toho případně mohly vyvodit včasné důsledky: „*Já si prohlížím dárky jestli nejsou rozbité. A kdyby byly tak bych je reklamovala*“ (dívka, popis 9), „*Prohlížíme si je a můj brácha říká že je to prej od Číny*“ (chlapec, popis 48). V jednom případě se vedle výše nastíněných činností objevilo také poděkování: „*Poděkujeme za ty dárky a pak si je schováme*“ (dívka, popis 11).

Štědrovečerní dohra – mezi televizí a koledami

Již jsme uvedli, že klíčovou činností, jež následuje po rozbalení dárků, je akt jejich zkoušení prostřednictvím hry. Nejedná se však o jedinou činnost, která Štědrý večer uzavírá, a tak se ještě krátce věnujme tomu, jaké aktivity dotvářejí atmosféru Štědrého večera. Nejvýrazněji je zastoupeno společné sledování televize, které se očividně stává běžným vánočním rituálem. V popisech dětí přitom stále převažuje sledování pohádek: „*Až se rozdají dárky tak se díváme na pohádku v televizi a k ní si vezmu nej dárek a pak jdeme spát*“ (dívka, popis 1), „*Jíme brambůrky atd., díváme se na pohádky, skoušíme dárky a potom deme spát*“ (chlapec, popis 38) nad sledováním filmů, které však také můžeme mezi daty opakovaně najít: „*Pak se díváme na filmy a brajeme si z dárkama*“ (dívka, popis 8). Vysoký výskyt sledování televize dětmi bychom mohli chápat jako znepokojivý, můžeme jej však chápat také jako rodinný socializační činitel (srov. Šedřová, 2007).

I přes značný vliv televize neztrácejí v dnešní moderní době své místo ani vánoční koledy. Děti z osmi rodin uvedly, že zpívají a hrají koledy, ve třech rodinách oproti tomu koledy poslouchají. V neposlední řadě se jako společná vánoční činnost objevuje také procházka (ve čtyřech případech) a pojidání cukroví (ve dvou případech), případně sušenek s mlékem (v jednom případě). Pouze ve dvou případech se objevuje společné povídání. Další činnosti jsou pak již ryze individualizované – děti a rodiče společně uklízejí, a to jak dárky, tak stůl po večeři, vypouštějí ohňostroje nebo se zkrátka společně „radují“ (dívka, popis 56).

Závěr

V předloženém textu jsme se pokusili odpovědět na otázku, jak žáci třetích a čtvrtých tříd popisují Štědrý večer, zejména pak proces obdarování v jeho širším kontextu ve svých rodinách. Ukázalo se, že právě třetí a čtvrtá třída je určitou pomezí linií ve vztahu k uvědomění si toho, kdo dárky nosí a v čem ve výsledku spočívá ono kouzlo Vánoc. Poukázali jsme také na to, že veškeré procesy vztahující se k dárkům, od jejich objevení se přes signalizaci jejich přítomnosti až po předávání a rozbalování, jsou pevně danou složkou rodinné výchovy, a mají tak zpravidla ustálenou, pevně danou podobu, kterou děti začínají postupně samy reprodukovat dál, například směrem ke svým mladším sourozencům.

Štědrý den je z našeho hlediska vystavěn na dvou typech rituálů. Jednak na rituálech celospolečenských, které jej vytvářejí zejména po fázi signalizace dárků, a dále pak na rituálech rodinných, jejichž podoba je vytvářena v úzkém kruhu rodiny a je vysoce individualizovaná – sem patří například organizace předávání dárků a dodržování určitého řádu při jejich rozbalování. Nutnost rituálů právě v dětském světě a jejich úzký vztah s funkcemi rodiny podtrhují například Pešková a Schücková (1991, s. 23), které ve shodě s našimi závěry konstatují: „Děti rituály potřebují, vnášejí do věcí řád a smysl a formují jejich očekávání a předvídaní světa do budoucna. Jsou důležitou charakteristikou zdravé a funkční rodiny. Vánoce jsou ideální příležitostí k tomu, jak dětem tradice a rituály předávat.“ Uvedme ještě závěrem, že ony rodiny, které se v popisech našich respondentů na Štědrý večer scházejí, jsou zpravidla rodiny širší, zahrnující prarodiče, sourozence rodičů, jejich děti a různé další rodinné členy. Právě tuto skutečnost chápeme také jako velmi důležitý rituál, který náleží k období Vánoc.

Literatura

- FLOREC, V. (2001). *Vánoce v české kultuře*. Praha: Vyšehrad.
- HERYNEK, P. (2005). *České Vánoce*. Praha: Grada.
- KAŠČÁK, O. (2009). Význam a místo rituálů v pedagogické teorii a praxi. *Pedagogická orientace*, 19(2), 38–52.
- MOŽNÝ, I. (1990). *Moderní rodiny (mýty a skutečnosti)*. Brno: Blok.
- MOŽNÝ, I. (2006). *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- PEŠKOVÁ, J., & SCHÜCKOVÁ, L. (1991). *Já člověk: jak dělat vědu o člověku dnes a zítra*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- ŠEĐOVÁ, K. (2007). *Rodinná socializace dětského televizního diváctví*. Brno: Paido.
- ŠVAŘÍČEK, R., & ŠEĐOVÁ, K., et al. (2007). *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách: pravidla hry*. Praha: Portál.
- ZÍBRT, Č. (2006). *Veselé chvíle v životě lidu českého. VII. Vánoce. Hoj, ty Štědrý večere*. Praha: Vyšehrad.

O autorech

Autorský tým tvoří studentky a studenti druhého a třetího ročníku bakalářských studijních oborů pedagogika a sociální pedagogika a poradenství na Ústavu pedagogických věd Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Výzkumnou sondu, jejíž výsledky prezentují, realizovali v rámci kurzu Výzkum žáka: metodologický seminář pod vedením Mgr. Zuzany Šalamounové.

Kontakt: zavesjan@mail.muni.cz

About the authors

The authors of the paper are second and third-year bachelor students of Social Education and Counselling and Educational Sciences at the Department of Educational Sciences, Faculty of Arts, Masaryk University. The paper presents the results of a study which the authors conducted during their participation in a course called Pupil Research: Methodology Seminar, which is taught by Zuzana Šalamounová.

Contact address: zavesjan@mail.muni.cz